

Jeftinije, konkurentno, jednostavnije, demokratski – E-usluge u Srbiji

SLOBODA IZBORA OPERATIVNOG SISTEMA PRI KOMUNIKACIJI SA DRŽAVOM

- Uvođenje principa interoperabilnosti -

UVOD

Svako javno pitanje ili postupak vlasti treba razmatrati sa aspekta opštih vrednosti kojima stremimo i temeljnih principa čije poštovanje treba da dovede do ostvarenja vrednosti i ciljeva zajednice. Stoga treba podsetiti na neke od njih kao što su: demokratičnost, sloboda izbora, slobodno i otvoreno tržište na kome uspeh zavisi od konkurentnosti, inovativnosti i kvaliteta pružene usluge ili proizvoda. Kada je reč o javnim uslugama, država mora da poštuje princip štednje i efikasnosti (sa što manje troškova postići što bolji kvalitet). Građanin kao korisnik usluge mora biti u fokusu pažnje i jedino je on relevantan svedok njenog kvaliteta. Usluga je kvalitetna ukoliko je dostupna, jeftina i ako efektivno i pravovremeno zadovoljava potrebe građana. Savremene informacione tehnologije, tačnije njihova primena može znatno pozitivno da utiče na pomenute aspekte kvaliteta usluge.

Kada je reč o javnim uslugama u Srbiji, došlo je do izvesnog stepena informatizacije i automatizacije javnih usluga (na primer, portal eUprava). Osim toga, postoje i strateška dokumenta iz ove oblasti, što se, bez obzira na neke kritike, može smatrati pozitivnim razvojem. Ipak, konkretizacija informatizacije javne uprave u Srbiji i konkretna rešenja često pate od svih onih boljki kao i mnoge druge javne politike u Srbiji – naime, sužavaju izbor građana pri obavljanju neke javne usluge, podstiču monopolsku poziciju pojedinih subjekata na tržištu, kao i veće troškove kod građana ili preduzetnika pri komunikaciji sa državom. Ukratko, reč je o neefikasnim rešenjima, iako su delom efektivna (omogućavaju određenu uslugu elektronski, tj. postiže se cilj), ali nisu ekonomična, tj. produkuju naknadne troškove za društvo.

Jedan takav primer jeste ugovor Vlade Republike Srbije sa firmom *Microsoft*. Posledica ovog ugovora je da se sve elektronske javne usluge realizuju na platformi odnosno

Nova stranka
Terazije 29/I, Beograd
Tel: +381 11 4066 541
e-mail: press@novastranka.rs
www.novastranka.rs

Jeftinije, konkurentno, jednostavnije, demokratski – E-usluge u Srbiji

operativnom sistemu *Windows*. Ova činjenica sama po sebi ne bi bila problematična kada bi pružalac usluge (u ovom slučaju država), na svom kompjuteru imala instaliran OS *Windows*, i čitavu uslugu na ovoj platformi, a kada bi korisnik (građanin) mogao da pristupi usluzi sa kompjutera na kome je instaliran drugi operativni sistem (*Linux* na primer). Na primer, fizičko lice koje je *Linux* korisnik mora da instalira *Windows* OS da bi izvadilo izvod iz matične knjige rođenih. Samo iz ovog primera proizilaze brojne negativne posledice: korisnik je prinuđen da instalira drugi operativni sistem, što za sobom povlači troškove. Osim toga, narušena su čak i neka osnovna građanska prava, a to je sloboda izbora. Narušavaju se i tržišni principi, jer jedna firma, u ovom slučaju *Microsoft*, stiče povlašćenu poziciju samo zbog specifičnog odnosa sa državom.

Ovaj problem može da se reši uvođenjem, odnosno implementacijom principa **interoperabilnosti**. Primenom ovog rešenja različiti sistemi (u ovom slučaju softveri, odnosno operativni sistemi) mogli bi međusobno da komuniciraju. Ukratko, za korisnika javne usluge bi bilo irelevantno pitanje operativnog sistema koji koristi i on i država. Korisnik bi mogao da pristupi javnom servisu bez obzira na softver koji koristi i bez forsiranja da koristi isključivo jedan OS. Ovo rešenje bi dovelo u ravnopravan položaj sve građane, ali i sve firme iz oblasti IT, te rezultiralo njihovim ravnopravnim takmičenjem na tržištu.

PREDSTAVLJANJE PROBLEMA

Ukoliko građanin u Srbiji želi (formalno) da komunicira sa državom, poput realizacije kakve javne usluge, prinuđen je da koristi samo jedna softver odnosno operativni sistem (*Microsoft*-ov *Windows*). Ovo proizilazi iz ugovora o saradnji *Microsoft*-a i Vlade Srbije o licenciranju i servisiranju računarskog softvera u državnim organima. Inače, postojeći strateški dokumenti se mogu oceniti kao solidni i u njima su utvrđena načela kojima se stremi, poput: načelo jedinstvenog šaltera, dostupnost javnih informacija u elektronskoj formi, načelo dostupnosti javnih usluga, itd (Strategija razvoja elektronske uprave u Republici Srbiji za period od 2009. do 2013. godine). Međutim, samo jedan ovakav ugovor opovrgava gotovo sve navedene principe. Problem je, dakle, što se i pored strateških dokumenata u praksi

Jeftinije, konkurentno, jednostavnije, demokratski – E-usluge u Srbiji

postupa *ad hoc*, u nasleđenim situacijama, bez dubljeg promatranja i analize posledica konkretnih rešenja.

Kada je reč o modernizaciji i legalizaciji softvera koji se koristi u državnim organima, sadašnja Vlada je nasledila i okončala pregovore koje je započela prethodna Vlada. Dakle, ovde nije reč o kritici bilo koje konkretne vlade, već o kontinuiranom problemu koji traje duži niz godina. Do pomenute modernizacije i legalizacije je svakako trebalo i moralo da dođe, međutim to je moglo da se realizuje na mnogo bolji – štedljiviji način, sa više pogleda u budućnost i uz sagledavanje uticaja na ceo javni i privatni sektor. Na primer, jedan od problema je i taj što su se državne službe pri nabavci potrebnog softvera ponašale neracionalno, nabavljajući skup softver, ne sagledavši sve raspoložive mogućnosti u datom trenutku, među kojima je i ušteda na vlasničkim licencama pri korišćenju slobodnih (alternativnih) programa.

Negativne posledice koje proizilaze iz Ugovora:

Radi korektnosti, treba pomenuti da je Vlada kroz javnu nabavku izdejstvovala popust od 30% u odnosu na standardnu cenu i plaćanje u tri rate, što se može oceniti kao dobra strana ugovora. Njim su obuhvaćene trajne licence za *Microsoft*-ove proizvode za potrebe organa državne uprave sa periodom održavanja i osiguranja u trajanju od tri godine. Ovo će omogućiti da i nakon isteka perioda održavanja, softver u trenutnom stanju bez obnavljanja (*update*) i unapređenja (*upgrade*) ne bude nelegalan i kao takav će moći da se koristi još neko vreme dok zadovoljava potrebe.

Međutim, druga strana „medalje“ su sticanje monopolske pozicije jedne IT kompanije, kao i još neke štete finansijske, ali i nematerijalne (demokratski i sloboda izbora) štete.

Tržišna ekonomija se uvek oštro suprotstavlja stvaranju monopola. Svojevremeno je *Microsoft* plaćao kaznu od milion dolara dnevno, jer je njihov internet pregledač (*Internet Explorer*) zauzeo monopolski položaj na tržištu, a bio je i povlašćen jer je podrazumevano bio instaliran u *Windows* operativni sistem. Tada su drugi proizvođači internet pregledača imali snage da tuže *Microsoft* za monopolski položaj. Danas građani Srbije nemaju ni snage ni

Jeftinije, konkurentno, jednostavnije, demokratski – E-usluge u Srbiji

moćnosti da tuže državne organe Srbije zbog toga što su u monopolski povlašćen položaj postavili *Microsoft*-ov operativni sistem kroz servise državne uprave (e-Upravu).

Ne postoji nijedan dokaz da će monopolista, ako zaradi više, investirati u područje gde već ima monopolski položaj. Osim toga, ostali akteri će biti potpuno obeshrabreni da uopšte počnu da investiraju i da se bore protiv postojećeg monopola. U takvim okolnostima trpi i domaća IT industrija, kojoj preostaje da razvija aplikacije i usluge samo za jednu platformu.

Kada je reč o troškovima za licence, Vlada za ovo plaća 27 miliona dolara (trogodišnja prosečna bruto plata za 750 ljudi). Ostaje nejasno na koji način se Vlada zalaže za štednju kada nije razmotrila mnogo jeftinija (ili čak besplatna) rešenja. Takođe se Vlada zalaže za otvaranje novih radnih mesta i razvoj domaće industrije, a istovremeno se stranoj kompaniji daje novac za gotova rešenja.

Još jedan problem je i bezbednosne prirode koji proizilazi iz stvaranja zavisnosti od jedne firme.¹

MOGUĆA REŠENJA

Aktivnosti koje bi trebalo preduzeti, mogle bi da otklone pomenute nedostatke i dovedu do sledećih ciljeva:

- smanjenje troškova državnih organa, kao i troškova korisnika usluga (građani i privreda),
- jednak tretman softverskih firmi na tržištu – izbegavanje monopolizacije,
- pojednostavljivanje elektronskih usluga i mogućnost slobodnog izbora građana da koriste platformu (softver) koji žele, a ne koji im nameće državni organ.

Predlog konkretnih aktivnosti koje bi trebalo da dovedu do ostvarenja ovih ciljeva se mogu preuzeti od FLOSS zajednice Srbije (FLOSS je skraćenica od *Free, Libre and Open*

¹ Osim ovih direktnih primedbi na ugovor sa Microsoft-om, tu su i primedbe na opšte zanemarivanje FLOSS-a u Srbiji: Strategija obrazovanja je u potpunosti zanemarila postojanje *open source* softvera; Državni servisi takođe zanemaruju postojanje korisnika *open source* softvera; OSS projekti kao da se ne uzimaju u obzir kada se priča o razvoju IT industrije.

Jeftinije, konkurentno, jednostavnije, demokratski – E-usluge u Srbiji

Source Software)². Naprosto, umesto sadašnjeg softvera čije korišćenje proizilazi iz pominjanog ugovora, trebalo bi koristiti **besplatnu i legalnu** FLOSS platformu.

Obrazloženje:

Najpre treba istaći da korisnici FLOSS-a ne čine ništa nelegalno i ne smeju biti pogođeni borbom protiv piraterije. Pitanje slobodnog izbora pri korišćenju softvera spada i u domen osnovnih ljudskih prava. Kao što država ima pravo da koristi softver koji želi, isto to pravo bi trebalo da imaju i građani. Uz to, ukoliko je odgovorna, država će nabaviti najbolji i najsigurniji softver, odnosno softver sa najboljim odnosom cene i kvaliteta. Pored toga, država ne bi smela da ukida građanima mogućnost izbora tamo gde to nije nužno. Dakle, građanin, preduzimač i preduzeće moraju da imaju pravo da biraju legalni softver prema svojim finansijskim mogućnostima, potrebama i afinitetima.³

Sa druge strane, *Microsoft* je dominantan samo na desktop platformama, dok u svim ostalim segmentima IT industrije zaostaje za konkurencijom. Odavno nije broj jedan na serverima (*Linux* je vladajuća platforma među serverima), a među super kompjuterima nikad nije ni pokušao da bude konkurencija *Linux*-u. Na tablet računare i mobilne telefone nije obratio pažnju, pa ga je konkurencija pretekla, te sada u toj oblasti dominira *Google Android* (koji takođe ima *Linux* jezgro).

Pozitivni primeri:

Postoje brojni primeri primene FLOSS-a u svetu i kod nas⁴, koji pokazuju da je FLOSS ozbiljna platforma i ozbiljan segment IT industrije koju nije mudro ignorisati.

Treba naglasiti i da je pogrešno tumačenje po kome slobodna licenca i otvoreni kôd ne donose zaradu. Kôd jeste otvoren, a licence slobodne i besplatne, ali usluge vezane za taj softver nisu. Kada tu dodamo i OSS komercijalne programe, jasno je da je i *open source* respektabilna IT industrija. Dokaz za to su firme *Red Hat*, *Novell* i mnoge druge.

² Više o FLOSS-u na: <http://ubuntu-rs.org>

³ Ilustrativni primer: Zamislite apsurd da firma koja se bavi održavanjem *Linux* servera, mora da ima makar jedan Windows računar da bi komunicirala sa državom. To je za nju nepotrebn trošak. Fizičko lice koje je *Linux* korisnik mora da instalira Windows da bi izvadilo izvod iz matične knjige rođenih. Zašto?

⁴ Zanimljiv je i primer Hrvatske: <https://joinup.ec.europa.eu/news/croatian-president-supports-free-software-conference>

Jeftinije, konkurentno, jednostavnije, demokratski – E-usluge u Srbiji

FLOSS prilično zavisi od države i podržava svako uvođenje reda i suzbijanje piraterije. Međutim, ako država u borbi protiv piraterije ode u uvođenje monopola jedne kompanije, produkuje se šteta čiji troškovi mogu biti čak i veći od troškova piraterije i borbe protiv nje. Nasuprot tome, primer države koja ukida pirateriju u svojim organima (koristeći legalan softver) i forsira druga pravna i fizička lica koja imaju potrebe da elektronski komuniciraju sa državom da takođe koriste legalni softver, dobar je način za suzbijanje piraterije. Mnogo bolji nego ograničavanje samo na softver jedne kompanije.